

הַלְבוּת תְּעִינִית סִימָן תַּקְסָה

ביאורים ומוספים

סימן תקסה

דין תפילת 'עננו'

[משנ"ב ס"ק א]

אַלֵּא כּוֹלְלָהּ בְּשׂוּמַע תְּפִילָּהּ¹.

1) ואם טעה היחיד ואמר 'עננו' בברכה בפני עצמה קודם ירפאנו, כתב הק"ה החיים (ס"ק ב) שיצא ידי חובה, ואינו חוזר לאומרו ב'שומע תפילה'.

[משנ"ב ס"ק ב]

קִבְּעוּ בְּרַכָּה לְעִצְמוֹ בֵּין גּוֹאֵלֵי לְיִרְפָּא².

2) ושליח ציבור המתענה תענית יחיד ועדיין לא התפלל בלחש, והציבור בבית הכנסת כבר התפללו בלחש, שהדין הוא שמתפלל חזרת השי"ץ ללא תפילה בלחש [בשאינו מי שיודע לעבור לפני התיבה, ראה לעיל (סי' קכד ס"ק ד)]. כתבו הא"ר (סי' תקסו ס"ק ד) והח"י אדם (כלל קלב ס"א) שמי"מ לא יאמר 'עננו' בחזרת השי"ץ, אלא יאמרנו לאחר גמר תפילתו [ושלא נדעת השו"ע כנסת הגדולה (שם) שכתב שכיון שאינו מתפלל בלחש יאמר 'עננו' בחזרת התפילה].

[משנ"ב ס"ק ג]

אִם שָׁכַח לומר 'עננו' בֵּין גּוֹאֵלֵי לְיִרְפָּא³, שְׂאוּמַר בְּשׂוּמַע תְּפִילָּה⁴, גַּם יֵצֵא לֹא יִחַתֵּם שֶׁשֶׁם בְּרַכָּה בְּפִי עֲצָקָה⁶.

3) ומבואר לעיל (סי' קיט ס"ק טז) שהיינו אם כבר סיים ברכת ירפאנו, ואמר 'ברוך אתה ה', אבל אם עדיין לא אמר את השם בחתימת הברכה, חוזר ואומר 'עננו' עם חתימה, ואחר כך חוזר ואומר ברכת ירפאנו.

4) ואם גם ב'שומע תפילה' לא נזכר שליה הציבור לאומרו, כתב לעיל (סי' קיט ס"ק יט) שגם אם נזכר שהתחיל יצאה לא יאמר שם 'עננו', אלא יאמרנו בלא חתימה אחר התפילה קודם 'אלקי נצור נוראה מה שכתבנו שם].

5) ויחיד שטעה וחתם 'העונה בעת צרה' במקום לחתום 'שומע תפילה', דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה תעניות פי"ג ס"ח, קובץ מבקשי תורה ח"ג עמ' רמה, אש"י ישראל פמיד הע' לו) שחוזר לתחילת הברכה, מפני ששינה ממשבע שתיקנו חכמים, וכן דעת הגר"ח קניבסקי (אש"י ישראל שם). ואם נזכר תוך כדי דיבור שהיה עליו לחתום 'שומע תפילה', כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קלב) שאף על פי שהנטח 'עננו' בחתימת 'העונה בעת צרה' קובע ברכה לעצמו [בחזרת השי"ץ, ואם כן לכאורה נפסקה ברכת 'שומע תפילה' ושוב חתימת הברכה אינה מצטרפת למה שאמר קודם 'עננו', מי"מ יכול תוך כדי דיבור לתקן ולומר 'שומע תפילה', מפני שהדיוקן של 'עננו' הוא מעין ברכת 'שומע תפילה', מאידך, דעת הגר"צ פראנק (אש"י ישראל שם) שכלל אינו צריך לחזור, משום שגם 'העונה בעת צרה' הוא מעין 'שומע תפילה' [וכמשמעות דעה זו הביא בשו"ת יביע אומר (ח"ז סי' יג) מדברי ההגהות מימוניות המובאים להלן ומשו"ת מהר"ל הדרשות (סי' נה) שהחתום 'העונה בעת צרה' שומע תפילה' לא נחשב כחותם בשמים, ומשמע שהוא מעין ארתו ענין].

ושי"ץ ששכח לומר 'עננו' בין גואל ישראל לירפאנו, שדינו שצריך לאומרו ב'שומע תפילה', וחתם 'העונה בעת צרה' שומע תפילה, כתב האי"א (בוטשאטש, סי' תקסו ס"א) שיצא ידי חובה, ודעת ההגהות מימוניות (פי" מהל' תפלה אות פ) שאף לכתחילה לא לחתום כך [ופסקי ה"ב"ח (סי' קיט ד"ה כתב) והמנ"א (שם ס"ק ז) כרענת].

[משנ"ב ס"ק ה]

דָּאֵי אֶפְשָׁר שְׂלֵא יִקְנָה אָנְדֵי בְּסוּף קְעוּלָם שְׂמִתְעָנָה הֵי"ם⁶.

6) וכענין זה כתב בספר חסידים (סי' תתלט) שכל התפילות והברכות תיקנו בלשון רבים, שאם לא כן מי שמת לו מת וירש אותו איך יברך ברכת שהחינוי וקיימנו הוא מר נפש, אבל כשברכתו היא בלשון רבים, לא בשבילו לבד אמר כן אלא אף בשביל אחרים.

[ביה"ל ד"ה בין]

דִּיחִיד שְׂאִינוּ מְקַטְנָה אֵין לומר 'עננו' בְּשׂוּמַע תְּפִילָּה⁷.

7) ואף שבמשנ"ב לקמן (סי' תקסח ס"ק ג) כתב שמי שאכל בתענית ציבור יכול לומר 'עננו' ביום צום התענית הזה' כיון שהיקנו חכמים להתענות ביום זה, ביאר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קלא) שדוקא לגבי מי שאינו מתענה כלל הכרעה הביה"ל כאן שלא יאמר 'עננו', ואילו מה שכתב לקמן שאומר 'עננו' היינו בשכח ואכל [או שלא הצורך לאכול אלא מעט], שחייב להמשיך התענית, ולכן יכול לאומרו.

ולענין קטן המתענה לשעות מדין 'חיתוך' האם אומר 'עננו', ראה מה שכתבנו במשנ"ב לעיל (סי' תקסב ס"ק ו).

[משנ"ב ס"ק ו]

וְגַם הַסְּעִיף הַ דָּשִׁם שֶׁנֶּךְ לְכֹאֵן⁸.

8) שמבואר שם שבכל חיסרון בתפילה שלא צריך לחזור בעבורו, אינו רשאי להחמיר על עצמו לאומרו בתוך התפילה, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק ט) שהוא משום הפסק, ואם כבר סיים תפילתו, כתב השו"ע שם שרשאי לאומרו, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק ח) שיחזור להתפלל בנדרה, ויכלול בה את מה שהחסיר.

[משנ"ב ס"ק ז]

לְאַסֵּר תְּפִלְתָּהּ⁹, קָדָם יִקְרִי לְרִצּוֹן¹⁰.

9) ואף שבנוסח 'עננו' מזכיר שמות, מבואר בביה"ל לעיל (סי' קפח סי' ד"ה ואין) שאין איסור לומר תחנונים שיש בהם שמות, ומה שנוהגים שהשובח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון של ראש חודש או חול המועד אינו אומרו בתוך שאר 'הרחמן', ומבואר ברמ"א (שם) שהוא משום שיש בו הזכרת שמות, כתב בביה"ל (שם) בשם הבגדי ישע, שכיון שכונתו לצאת ידי חיוב ברכה יש בוה משום חשש ברכה לבטלה.

10) וכן כשאינו יכול לומר 'עננו' ב'שומע תפילה', וכגון המתענה תענית חלום בשבת, כתב השו"ע לעיל (סי' רפח סי' ש) שיאמרנו ב'אלקי נצור'.

[שעה"צ ס"ק ו]

אָפֵר יִקְרִי לְרִצּוֹן בֵּין שְׂלֵא עָנָה וּגְלוּי קְרִי¹¹.

11) ולענין מי שלא הזכיר 'יתן טל ומטר' בחורף וסיים תפילתו, שצריך לחזור לראש התפילה, כתב במשנ"ב לעיל (סי' קיז ס"ק יח) שגם אם לא פסג, מי"מ כיון שאמר 'יהיו לרצון' כבר נשלמה תפילתו.

[משנ"ב ס"ק יא]

דִּיבְּרָה שְׂבַקְרָשָׁה הֵם¹², וְאֵין נֶאֱמָר בְּקִחֵת מְעַשְׂנָה¹³.

12) ולענין דברים שבקרושה הטעמים עמידה, כתב לעיל (סי' קנו ס"ק יח) שצריך לעמוד בשעת אמירת 'ברכו' ובשעת עניית 'ברוך ה' המבורך' [וראה מה שכתבנו שם].

ובטעם המנהג לעמוד בשעת אמירת י"ג מידות [בעת קריאת פסוקים אלה בתורת], כתב בשו"ת דבר שמואל (סי' רעז) שעושים המשך במילואים עמוד 25

הַלְבוּת תַּעֲנִית סִימָן תַּקְסָה

תַּקְסָה דִּין תַּפְלַת 'עֲנֹנוּ', וְבוּ ו' סְעִיפִים :

א סימני דרב תמק
נדב שיש תענית יי
ב תראיש שם ג כלי
בו ד גניקא שפת
כיד ה טור לבעת
ו שם בשם תנאים
ז קרולש תבית יליק
חבר הגאונים וסן
נראה מקבני השמי
תרוקח התפריס
בןקן ב השפת
ח כלי ט טור
מקא דברכות יי
י שם בשם וב נתן
כ דרש"א קשקשה

א *יחיד (א) אומר 'עננו' ב'שומע תפלה', בין יחיד שקבל עליו תענית (ב) *כפין יחיד המתפלל עם העבור בתענית צבור. וכן שליח צבור שמסדר תפלתו בלחש כן יחיד דמי וב'שומע תפלה': הגה ואומר קדם 'כי אתה שומע' וכו', (ג) ולא נחמם ב'עונה ב'פח צרה', אלא בשמגיני ל'ככל עת צרה וצוקה' וס'ס' 'כי אתה שומע תפלת' וכו' (כ"י בשם תוספות). ולא ישנה ממטבע הברכה, אפילו כשמתענה יחיד (ד) יאמר 'עננו' (ה) בצום (ו) תעניתנו וכו' (רשב"א סימן סז): ב ואם שכח מלומר 'עננו', אין מתוירין אותו (ו) וענין לעיל סימן רצד סעיף ד ה); ואם נזכר קדם שיעקר רגליו, "ואמרו בלא התימה (ז) (לאחר (ט) תפלתו): ג יש אומרים שאין ה'יחיד אומר 'עננו' כי אם (ג) במנחה, (ה) שמא יאחזנו בלמוס ונמצא שקרן בתפלתו, אכל שליח צבור אומר וגם בתפלת (ו) שחרית *כשהוא מתפלל בקול רם, *שאי אפשר שלא יתענו קצת מהקהל. "ובארבע צומות גם היחיד אומר (ט) בקל תפלותיו, דאפילו יאחזנו בלמוס ויאכל שיער שפיר למימר 'עננו ביום צום התענית הזה', כיון שתקנו חכמים להחזנות בו: הגה ונתנו בקל הצומות שלא לאמר' (י) כי אם במנחה, מלבד שליח צבור שאומר שחרית בשמתפלל בקול רם: ד טוב לומר בתחנונים שאחר תפלת המנחה לאחר 'אלהי נצור' וכו' 'רבין כל העולמים, גלוי ונודע לפניה שבזמן שפית'המקדש קים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבים ממנו אלא תלבו ודמו וכו': ה 'אין ה'יחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות בדרך תפלה ובקשת רחמים, (יא) דדבר שבקדושה הם, אכל אם בא לאמרם (יב) דרך (ט) קריאה בעלמא, אומרם: הגה (יג) וכן אין ליחיד לומר סליחות או (י) 'צעברי' (מהרי"ל

באר היטב

קדם שהתחיל רצה אין לאמר' ונתן הפסק בתפלה, כ"א, ע"ש: (א) במנחה. כתב המ"א: וי"ל דאפילו מתפלל מנחה גדולה יאמר ענה דאפילו יאחזנו בלמוס לא יתנה שיקרן בתפלתו דעכ"פ התענה עד תפלת ע"ש. וכתב ס"ו: ונראה דאם רוצה להתפלל בשחרית ענו ונדלג ביום צום תעניתו הרשות בידו, דאז אין חשש שמא ימצא שקרן, וכן ראו לעשות ע"ש: (ד) שחרית. ע"י סימן תקנו כמבתי בשם ה"טו שאין לאמר' אפילו השי"ע בשחרית כמ"ב קשעם דאקרי מועד, ע"ש: (ה) קריאה. כגון ובטעמים. כשאומר ויקרא בשם ה' יש להקטין מעט בין שם לה'. אין לומר האדרת והאמונה בצבור כ"א ביה"כ. אין לומר קדם תפלת לילה שום סליחה ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם הוצ' מקב"ה, אחרונים, עמ"א: (ו) וצבור.

באר היטב

* בין יחיד המתפלל עם העבור. ואפילו אם הוא מתפלל עם השי"ע ב'שנה פ"ב' לא יאמר ברפת 'עננו' עמו, ורק ב'שומע תפלה' בשאר הימים [אחרונים]. קסב הס"א: יחיד שאינו מתענה ומתפלל עם העבור יאמר ב'שומע תפלה' 'עננו' ויאמר 'ביום תענית צבור זה' [א"י בשם הב"ח], עד כאן לשונו, ובמאמר מרדכי השי"ע על זה, עין שם, ודבריו נכונים, ויחיד שאינו מתענה אין לומר 'עננו' בשום פנים: * כשהוא מתפלל בקול רם, אכל בתפלת לחש שפלו לא יאמר 'עננו' ב'שומע תפלה', דהוא כשאר יחידים: * שאי אפשר שלא יתענו קצת מהקהל. עין לקמן בסימן תקטו סעיף ג דכעין דקרא עשרה מהענינים, אלא דקאן טור שיש

משנה ברורה

א (א) אומר 'עננו' ב'שומע תפלה'. רוצה לומר, שאינו קובע ברכה לעצמו בין 'ואלי לירופא' כמו שליח צבור אלא פוללה ב'שומע תפלה', ויבדלקמה בהג"ה: (ב) בין יחיד המתפלל עם העבור. ורק שליח צבור קבעו ברכה לעצמו בין 'ואלי לירופא' ולא ליחידים: (ג) ולא יתתם וכו'. ואפילו שליח צבור אם שכח לומר 'עננו' בין 'ואלי לירופא', שאומר ב'שומע תפלה', גם כן (ד) לא יתתם שם בברכה כפי צדקה, אלא יס'ס' 'כי אתה שומע' כן יחיד: (ד) יאמר 'עננו' וכו'. דלעולם לשפת' אגש בקרי צבורא: (ה) בצום תעניתנו. ולא

מחזי כשקרא מה שאומר בלשון רבים, דאי אפשר שלא יתנה אחר בסוף העולם שמתענה היום⁶ [מ"א]. ויש מאחרונים (כ) שמצדדים לומר 'ביום צום תענית' (ג) או 'ביום צום תענית', (ד) והעולם נהגו ברק"א, וכן העתיק בדרך חס"ס: ב (ו) וענין לעיל סימן רצד סעיף ד וה'. דעם מוכח בסעיף ד (ה) דתקף כש'ס'ס' ברפת 'שומע תפלה' אין לו לומר אף על פי שלא פתח בברכה של אחרים, רק אחר תפלתו יקללה ב'אלהי נצור', גדלקמה, וגם הסעיף ה דשם שפ' לקאן⁶: (ז) לאחר תפלתו⁶. קדם (ח) יהיו לרצון⁶: ג (ח) שמא יאחזנו בלמוס. שיהיה צריך לאכל כפי להשיב נפשו, ועין ב"ט שכתב, דאם רוצה להתפלל בשחרית 'עננו' ונדלג תב'ת 'ביום צום תעניתנו' הרשות בידו, דאז אין חשש שמא ימצא שקרן: (ט) בקל תפלותיו. ואפילו (י) בתפלת ערבית שקדם תענית, דעצם תעניתו, מ' מתחיל מבערב: (י) כי אם במנחה. ואפילו מתפלל מנחה גדולה יאמר 'עננו', דאפילו אם יאחזנו בלמוס לא יתנה שקרן בתפלתו, דעל כל פנים התענה עד תפלת [אחרונים]: ה (יא) דדבר שבקדושה הם⁶. ואין נאמר בפחות מצדקה⁶: (יב) דרך קריאה⁶. כגון וטעמים⁶. אין לומר האדרת והאמונה בצבור כי אם ביום הכפורים⁶, (ט) הא יחיד יכול לומר האדרת' כל השנה. אין לומר קדם תפלת לילה שום סליחות ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם, הוצ' מקב"ה [אחרונים]: (יג) וכן אין וכו' או 'צעברי'. אף ד"א מדות

שינוי הדין

(א) שלש עשרה: (ב) כ"ח וכו' ורצת האגדה: (ג) כן קסב פנתי' שלום הירוצה דכרי האגדה יאמר כן כפי שלא יתנה תפלתו בלשון יחיד: (ד) עין דברבי' משה: (ה) מקראות, ואפילו לא אמר שום בלבו ואחרונים: (ו) חנו לכתחלה, ובדיעבד יכול לומר אף אחר יהיו לרצון כיון שלא עקר רגליו עדין⁶: (ז) ה' קרי' בשם גמרא ותוספתא: (ח) דאף שכני צומות רשאי לאכל בלילה ולא העריכוהו להפסיק מבערב, מכל מקום שם תענית מתחיל מבערב, שאם ישן שוב אינו רשאי לאכל [הגרי"א בשם הר"ן]: (ט) פריימג'ים באש"ל אברהם:

